

РЕКРЕАЦІЙНА ГЕОГРАФІЯ І ТУРИЗМ

УДК 910: 725.85/89

Павло КУЧЕР, Іван ВОЛОШИН

ГЕОПРОСТОРОВЕ ПОШИРЕННЯ ТА ХАРАКТЕРИСТИКА САКРАЛЬНИХ СПОРУД ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті представлено карти геопросторового поширення усіх дерев'яних та кам'яних церков Волинської області. Розраховано коефіцієнти насиченості дерев'яними та кам'яними церквами. Представлено карту розподілу Волинської області на три сакральньо-туристичні регіони відповідно до насиченості сакральними об'єктами. Подано коротку характеристику сакральньо-туристичних регіонів області.

Ключові слова: сакральні об'єкти, дерев'яна церква, кам'яна церква, геопросторове поширення, коефіцієнт насиченості, сакральньо-туристичний регіон.

Постановка проблеми. З точки зору туризму, особливо сакрального, сакральні дерев'яні та кам'яні об'єкти Волинської області є надзвичайно цінними та важливими туристичними об'єктами. Багато праць та досліджень присвячено різним типам туристично-рекреаційних ресурсів та об'єктів, проте сакральні дерев'яні та кам'яні об'єкти Волинської області, на жаль, не є достатньо дослідженими та вивченими. Відтак, картографічних матеріалів їх геопросторового поширення у Волинській області немає. Це, власне, і формує проблему дослідження даної теми. Детальне вивчення геопросторового поширення дерев'яних та кам'яних сакральних об'єктів дасть змогу розширити заняття туристичною діяльністю, удосконалити існуючі туристичні маршрути та сприяти розвитку туризму у регіоні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день серед усієї кількості наукових статей та праць, лише не значна кількість присвячена дослідженням сакральних пам'яток.

Відомі дослідження українських географів територіальної організації релігійної сфери на різних геопросторових рівнях. Це, зокрема, праці О.О. Любіцевої, К.В. Мезенцева, С.В. Павлова (1998), які досліджували географічні аспекти релігійного туризму [1]. О.І. Шаблій та Л.Т. Шевчук (1999) займались питаннями становлення та розвитку сакральної географії [2]. На сьогодні є «Каталог існуючих дерев'яних церков України і Українських етнічних земель» за 1996 рік укладений Василем Слободяном та електронний ресурс «Дерев'яні храми України» де наявні всі дерев'яні храми України, в тому числі й Волинської області [3]. Серед авторів, які досліджували саме сакральні об'єкти Волинської області слід виділити такого автора, як: Добинда І. П. (2014) [4]. У його працях представлені цікаві туристичні маршрути та досліджуються питання територіального поширення сакральних пам'яток, що супроводжуються відповідним картографіч-

ним матеріалом. Однак, карт геопросторового поширення усіх сакральних об'єктів у його працях немає. Є. Ковальчук (2005) досліджував пам'ятки давнього сакрального мистецтва у Луцькому Свято-Троїцькому соборі (5). Литвин Д. та Кузик С. (2012) розглядали сакральні пам'ятки, як об'єкти культурної спадщини [6]. Фоменко Н. В. (2012) вивчала сакральні пам'ятки, як елементи пам'яток архітектури [7]. Волошин І.М. Матвійчик Л. Ю. (2015) значну увагу у своїх дослідженнях приділили створенню карт геопросторового поширення туристичних об'єктів України, в тому числі й Волинської області, однак картографічний матеріал усіх сакральних об'єктів та більш фундаментальні дослідження Волинської області відсутні [8]. Серед іноземних авторів тематикою сакральних пам'яток займалися такі автори, як: Ігор Стаменкович та Мірослав Вуйчіч (2014), які займалися туристичною оцінкою римсько-католицьких сакральних об'єктів (9). Мірко Грчіч (2010) досліджував сакральну географію ортодоксального християнства та паломницького туризму [10]. Анна Гораль (2011) проводила дослідження у сфері розвитку культурного туризму сакральних і духовних об'єктів, входять до списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [11].

Мета дослідження. Вивчити геопросторове поширення усіх дерев'яних та кам'яних сакральних об'єктів. Розрахувати коефіцієнти їх насиченості в межах адміністративних районів та регіонів області. Розробити принципи туристично-сакрального районування. Дати опис найдавніших сакральних об'єктів.

Методи дослідження: картографічний, статистичний, аналіз літературних джерел.

Виклад основною матеріалу. Проведено туристично-сакральні дослідження сакральних об'єктів: церков, костелів, дзвіниць та монастирів. Встановлено поширення дерев'яних та кам'яних сакральних об'єктів у населених пунктах в межах адміністративних районів. Виявлено, що у Волинській області є 204

дерев'яні об'єкти (див. рис.1.) та 131 кам'яна (див. рис.3.) сакральна споруда [12]. Складено відповідні картосхеми геопросторового

поширення дерев'яних та кам'яних сакральних споруд.

Рис. 1. Геопросторове поширення 204 дерев'яних сакральних об'єктів Волинської області

Умовні позначення:

- 1 Північний сакральньо-туристичний регіон
- 2 Центральний сакральньо-туристичний регіон
- 3 Південний сакральньо-туристичний регіон
- ■ ■ межі сакральньо-туристичного регіону
- 1 кількість кам'яних сакральних об'єктів у адміністративному районі
- розташування населеного пункту
- † дерев'яний сакральний об'єкт

Рис. 2. Карта геопросторового поширення найдавніших 63 дерев'яних сакральних об'єктів Волинської області.

Умовні позначення:

- 1 Північний сакрально-туристичний регіон
- 2 Центральний сакрально-туристичний регіон
- 3 Південний сакрально-туристичний регіон
- + дерев'яний сакральний об'єкт
- розташування населеного пункту
- Гішин Назва населеного пункту

$$\frac{60}{0,3}$$

в чисельку кількість сакральних об'єктів у регіоні в знаменнику коефіцієнт навантаження сакральними об'єктами в регіоні до загальної їх кількості

$$\frac{31}{15\%}$$

кількість сакральних об'єктів у районі співвідношення сакральних об'єктів у районі до загальної їх кількості в області

■ ■ ■ межі сакрального регіону

Рис. 3. Карта насиченості 131 кам'яними сакральними об'єктами Волинської області

Умовні позначення:

1	Північний сакральний регіон	$\frac{84}{0,6}$	в чисельнику кількість сакральних об'єктів у регіоні в знаменнику коефіцієнт навантаження сакральними об'єктами регіону до області
2	Центральний сакральний регіон	$\frac{16}{11,8\%}$	в чисельнику кількість сакральних об'єктів у районі в знаменнику співвідношення сакральних об'єктів у районі до загальної їх кількості в області
3	Південний сакральний регіон	■ ■ ■	межі сакрального регіону
	кам'яна церква	9	кількість кам'яних сакральних об'єктів у адміністративному районі
	кам'яний монастир		
	розташування населеного пункту		
Піски	назва населеного пункту		
Ковель	назва районного центру		

Для оцінки навантаження церковними об'єктами окремих частин дослідної території

на картосхемах відображено кількість сакральних об'єктів у 16 районах та регіонах області,

їх відсоткове співвідношення до загальної кількості в області. В межах області виділено три сакральні-туристичні регіони та розраховано коефіцієнти та відсотки їх насиченості (див. рис. 2). Нижче подано коротку характеристику та критерії розподілу області на три сакральні-туристичні регіони.

Північний сакральні-туристичний регіон. Виявлено 60 дерев'яних та 7 кам'яних сакральних споруд; коефіцієнт насиченості становить 0,3 (30% від загальної кількості споруд в області) та 0,1, (6% від загальної кількості споруд в області) відповідно. Основні критерії для виділення регіону – густа річкова система, наявність озер (Шацькі озера), залісненість території. В районі поширені дерново-підзолисті ґрунти із піщано-супіщаним гранулометричним складом і дерново-слабопідзоленими торфово-болотними ґрунтами. Регіон характеризується наявністю будівельного матеріалу, тобто значною поширеністю лісових масивів на період забудови сакральними дерев'яними спорудами. Північний регіон є найменш насиченим регіоном в області кам'яними сакральними об'єктами та має середню насиченість дерев'яними об'єктами, що підтверджено розрахунками. Регіон характеризується найнижчим показником розбудови населених пунктів та сакральних об'єктів у зв'язку із високим рівнем заболоченості, поширенням малопродуктивних ґрунтів, які сформовані на водно-льодовикових та моренних валунних піщано-супіщаних відкладах.

Центральний сакральні-туристичний регіон. Зафіксовано 41 дерев'яна сакральна споруда, коефіцієнт насиченості 0,2 (що складає 20% від загальної їх кількості в області) та 34 кам'яні об'єкти, коефіцієнт насиченості 0,3 (або 25% від загальної кількості споруд в області). Регіон характеризується давнім сільськогосподарським освоєнням території, поширенням лісових масивів, дерев'яних церков та більшою, порівняно із північним сакральні-туристичним регіоном, розбудовою населених пунктів. В регіоні поширені малопродуктивні ґрунти, які сформовані на водно-льодовикових та моренних валунних піщано-супіщаних відкладах, а також дерново-підзолисті ґрунти легкого механістичного складу та дерново-карбонатні щербеністі ґрунти. В розподілі дерев'яних сакральних об'єктів характеризується найнижчим коефіцієнтом насиченості (0,2), на противагу кам'яним, коефіцієнт насиченості, яких є середнім (0,3) в області.

Південний сакральні-туристичний регіон. Виявлено 103 дерев'яних та 88 кам'яних сакральних об'єкти. Коефіцієнт насиченості

дерев'яними сакральними об'єктами становить 0,5 (50% від загальної кількості в області), кам'яними об'єктами 0,6 (або 67% від загальної кількості сакральних кам'яних споруд в області). Регіон відноситься до найбільш населених та найбільш освоєним регіоном у сільськогосподарському відношенні: поширення лісів і лесовидних відкладів. Основні причини найбільшої концентрації сакральних об'єктів пов'язано із поширенням родючих земель (сірих, темносірих і чорноземних ґрунтів). Важливою причиною поширення сакральних об'єктів є наявність шляхів сполучення, які сприяли інтенсивному заселенню та розбудові культових споруд. Слід відзначити найбільшу концентрацію кам'яних забудов та монастирів у м. Володимир-Волинському – 16 (12,8%), Луцькому – 16 (12,8%) та Горохівському районах – 17 (13%).

Нижче подано короткий опис найдавніших сакральних дерев'яних та кам'яних споруд області.

Михайлівська церква. XVIII ст., 1770 р с. Хмелів. Володимир-Волинський район. Дерев'яна, трьохтрубна, одноголова церква. Бабинець і апсида прямокутні, неф квадратний, значно більших розмірів, підвищений по відношенню до рівновисокого бабинця і апсиди, перекритий зімкнутим рубаним склепінням на низькому восьмерику. Характерна дерев'яна композиція для південної частини Волині, вигляд церкви було змінено прибудовою до західного фасаду в другій половині XIX ст. триярусної дзвіниці. Яруси дзвіниці – рубані, верхній – восьмерик – декорований щипцями, покритий восьмигранним шатром з люкарнами. Композиція і декор дзвіниці характерні для другої половини XIX ст. Своєрідність пам'ятника надає співвідношення багатокутних спарених і потрійних арочних вікон, прорубаних в другій половині XIX ст. Зруби на кам'яному фундаменті складені з соснових брусів, обшиті вертикально без ущільників. Територія обнесена невисокою цегляною стіною з арочними воротами [13].

Церква святого великомученика Димитрія Сотуиського. XVI ст, 1567 р с. Гішин. Ковельський район. Найбільш ранній пам'ятник дерев'яної архітектури Волині. Перебудовувався і ремонтувався в XVIII і XIX ст. Дерев'яна, трирубна, одноверха церква, з одним ярусом дзвіниці над бабинцем – композиція, яка рідко зустрічається на Волині, представлена в даний час дуже нечисленною групою пам'яток. У спорудженні значно виділено квадратний об'єм центрального зрубу, урівноважений зі сходу і заходу рівноширокою і рівновисокою

п'ятигранною апсидою і прямокутним бабинцем. Бабинець не має вікон, що є характерною особливістю раних дерев'яних церков. Характерною рисою є розкриття внутрішнього простору центрального зрубу. Його стіни переходять у високий чотиригранний пірамідальний зруб, що змінюється в завершенні маленьким призматичним четвериком-ліхтарем, зашитим плафоном і увінчаним зовні головою-цибуліною (XIX ст.). Це єдиний з таким перекриттям пам'ятник на Волині, який представляє найбільш архаїчний тип української дерев'яної церкви. Під карнизом покрівлі збереглася унікальна в українській архітектурі конструкція стародавнього карниза – у вигляді напіварки-кронштейну. Східний зруб був перекритий зімкнутим зрубним склепінням, від якого в даний час збереглася лише нижня частина,

защита стелею і прихована зовні під високим дахом з гавкою. Конструкція дзвіниці – всередині каркасна аркова з різьбленими кронштейнами, кріпиться тиблями. У XIX ст. вона була обшита і підвищена. В інтер'єрі бабинець з'єднується із основним об'ємом химерною фігурною аркою-вирізом, по боках якої збереглися фрагменти декоративного розпису (XVI ст.) [13].

Висновки. Як показують розрахунки, найвище навантаження виявлено у південному сакральній-туристичному регіоні. Проведені дослідження підтверджують, те що Волинська область володіє великою кількістю дерев'яних та кам'яних сакральних об'єктів, що є надзвичайно вагомим фактором для розвитку в області релігійного туризму.

Література:

1. Павлов С.В. Географія релігій // С.В.Павлов, К.В.Мезенцев, О.О.Любіцева. – Київ: Артек, 1998. – 504с
2. Сакральна географія. [Навч. посібник] Л. Т. Шевчук. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 1999. – 160 с.: іл. – Бібліогр.: с. 146-149.
3. Каталог існуючих дерев'яних церков України і Українських етнічних земель за 1996 р. [електронний ресурс] — режим доступу: <http://www.derev.org.ua/biblio/articles/katalog.pdf>
4. Доби́нда І.П. Характеристика сакральних пам'яток Волинської області та їхнє територіальне поширення / І. Доби́нда // Науковий вісник Чернівецького національного університету : Збірник наукових праць. Вип.655: Географія. – Чернівці: Рута, 2014. – С. 515-519.
5. Ковальчук Є. Пам'ятки давнього сакрального мистецтва у Луцькому Свято-Троїцькому соборі / Є.Ковальчук // Минуле і сучасне Волині та Полісся: Свято-Троїцький собор в історії Луцька та Волині: Матеріали XVII Волин. обл. наук. конф., присвяч. 250-річчю від дати завершення будівництва Луцького собору Святої Трійці та 125-річчю з часу його освячення як православ. кафедр. собору. – Луцьк, 2005. – С. 1
6. Степан Кузик, Дарина Литвин. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – 2012. – №21. – С.475-482.
7. Фоменко Н. В. Рекреаційні ресурси та курортологія. / Н. В. Фоменко // Київ: Центр навч. літератури, 2007. – 312 с.
8. Волошин І. М. Туристичні ресурси України з атласом туристичних мандрівок: довід. вид. / І. М. Волошин, Л. Ю. Матвійчук, К. В. Ненько. – Львів : ЛДУФК, 2015. – 437 с.
9. Igor Stamenković. Tourism Assessment of Roman-Catholic Sacral Objects Using Analytical Hierarchy Process (Ahp) – Case Study of Novi Sad, Petrovaradin and Sremska Kamenica / Igor Stamenković, Miroslav Vujičić // Turizam Volume 18, Issue 4 185-202 (2014).
10. Mirko Grčić. Sacral geography of orthodox christianity and religious tourism / Mirko Grčić // Bulletin of the serbian geographical society / 2010 year / tome XC – No 3.
11. A. Goral / international journal of heritage and sustainable development / A. Goral // vol 1. no 1. june 2011 pp. 49-59.
12. «Пам'ятки містобудування і архітектури Волинської області, що перебувають під охороною держави станом на 01.10.2009 р» [Електронний ресурс] – режим доступу: http://wikilovesmonuments.org.ua/listy_pamiatek/
13. Н. Л. Жариков. Справочник "Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР" / Н. Л. Жариков // 1983-1986 г., том 2, стр.43, 62-63.

References:

1. Pavlov S.V. Neohrafiia relihii // S.V.Pavlov, K.V.Mezentsev, O.O.Liubitseva. – Kyiv: Artek, 1998. – 504s
2. Sakralna heohrafiia. [Navch. posibnyk] L. T. Shevchuk.. – Lviv : Vydavnychiy tsentr LNU imeni Ivana Franka, 1999. – 160 s.: il. – Bibliogr.: s. 146-149.
3. Katalog isnuivchykh derevianykh tserkov Ukrainy i Ukrainskykh etnichnykh zemel za 1996 r. [elektronnyi resurs] — rezhyim dostupu: <http://www.derev.org.ua/biblio/articles/katalog.pdf>
4. Dobynda I.P. Kharakterystyka sakralnykh pamiatok Volynskokh oblasti ta yikhnie terytorialne poshyrennia / I. Dobynda // Naukovyi visnyk Chernivetskoho natsionalnoho universytetu : Zbirnyk naukovykh prats. Vyp.655: Neohrafiia. – Chernivtsi: Ruta, 2014. – S. 515-519.
5. Kovalchuk Ye. Pamiatky davnoho sakralnoho mystetstva u Lutskom Sviato-Troitskomu sobori / Ye.Kovalchuk // Mynule i suchasne Volyni ta Polissia: Sviato-Troitskyi sobor v istorii Lutska ta Volyni: Materialy KhVII Volyn. obl. nauk. konf., prysviach. 250-richchiu vid daty zavershennia budivnytstva Lutskoho soboru Sviatoi Triitsi ta 125-richchiu z chasu yoho osviachennia yak pravoslav. kafedr. soboru. – Lutsk, 2005. – S. 1
6. Stepan Kuzyk, Daryna Lytvyn. Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. – 2012. – #21. – S.475-482.
7. Fomenko N. V. Rekreatsiini resursy ta kurortolohiia. / N. V. Fomenko // Kyiv: Tsentr navch. literatury, 2007. – 312 s.
8. Voloshyn I. M. Turystychni resursy Ukrainy z atlasom turystychnykh mandrivok: dovid. vyd. / I. M. Voloshyn, L. Yu. Matviichuk, K. V. Nenko. – Lviv : LDUFK, 2015. – 437 s.
9. Igor Stamenković. Tourism Assessment of Roman-Catholic Sacral Objects Using Analytical Hierarchy Process (Ahp) – Case Study of Novi Sad, Petrovaradin and Sremska Kamenica / Igor Stamenković, Miroslav Vujičić // Turizam Volume 18, Issue 4

185-202 (2014).

10. *Mirko Grčić*. Sacral geography of orthodox christianity and religious tourism / *Mirko Grčić* // Bulletin of the serbian geographical society / 2010 year / tome XC – No 3.
11. *A. Goral* / international journal of heritage and sustainable development / *A. Goral* // vol 1. no 1. june 2011 pp. 49-59.
12. «Pamiatky mistobuduvannia i arkhitektury Volynskoi oblasti, shcho perebuvauiut pid okhoroioiu derzhavy stanom na 01.10.2009 r» [Elektronnyi resurs] – rezhyim dostupu: http://wikilovesmonuments.org.ua/listy_pamiatek/
13. *N. L. Zharykov*. Spravochnyk "Pamiatnyky hradostroytelstva y arkhytektury Ukraynskoi SSR" / *N. L. Zharykov* // 1983-1986 h., tom 2, str.43, 62-63.

Аннотация:

Павел Кучер, Иван Волошин. ГЕОГРАФИЧЕСКОЕ РАСПРОСТРАНЕНИЕ И ХАРАКТЕРИСТИКА САКРАЛЬНЫХ СООРУЖЕНИЙ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ.

В статье представлены карты геопространственного размещения всех деревянных и каменных церквей Волынской области. Рассчитаны коэффициенты насыщенности деревянными и каменными церквями. Представлена карту распределения Волынской области на три сакрально-туристические регионы в соответствии с насыщенностью сакральными объектами. Дана краткая характеристика сакрально-туристических регионов области.

Проведено туристско-сакральные исследования сакральных объектов: церквей, костелов, колоколен и монастырей. Установлено распространение деревянных и каменных сакральных объектов в населенных пунктах в пределах административных районов. Выявлено, что в Волынской области есть 204 деревянные объекты и 131 каменное сакральное сооружение. Составлены соответствующие картосхемы географического распространения деревянных и каменных сакральных сооружений.

Для оценки нагрузки церковными объектами отдельных частей исследовательской территории на картосхемах отражено количество сакральных объектов в 16 районах и 3 регионах области, их процентное соотношение к общему количеству в области. В пределах области выделено три сакрально-туристические регионы и рассчитаны коэффициенты и проценты их насыщенности.

Итак, как показывают расчеты, наиболее высокая нагрузка обнаружена в южном сакрально-туристическом регионе. Проведенные исследования подтверждают, то Волынская область обладает большим количеством деревянных и каменных сакральных объектов, что является чрезвычайно весомым фактором для развития в области религиозного туризма.

Ключевые слова: сакральные объекты, деревянная церковь, каменная церковь, геопространственной распространения, коэффициент насыщенности, сакрально-туристический регион.

Abstract:

Pavlo Kucher, Ivan Voloshyn. GEOSPATIAL DISTRIBUTION AND CHARACTERISTICS OF SACRED BUILDINGS IN VOLYN REGION.

The article presents the maps of geospatial distribution of all wooden and stone churches in Volyn region. The separate geospatial map of distribution of oldest wooden churches in the area have been compiled. The coefficients of saturation of wooden and stone churches have been calculated. A map of the distribution of the Volyn region divided into three sacral and tourist regions in accordance with the saturation of the sacred objects. A brief description of ancient wooden and stone churches in Volyn region have done.

A tourist and sacral study of sacred objects: churches, bell towers and monasteries. The spreading of wood and stone of sacred objects in settlements within the administrative areas. It was revealed that Volyn region has 204 wooden objects and 131 stone sacral building. Have been created appropriate maps of geographical distribution of all wooden and stone sacred buildings.

To estimate the load ecclesiastical objects on parts of the research area on a map the reflected number of sacred sites in 16 districts and areas of the region, their percentage of the total number in the region. Within the region allocated three sacral and tourist regions and calculated ratios and percentages of saturation.

Thus, calculations proves, that highest load of saturation is detected in the southern sacred and tourist region. Studies confirm that Volyn region has a lot of wood and stone of sacred objects, which is an extremely important factor for the development of religious tourism in the area.

Keywords: sacred objects, wooden church, stone church, Geospatial distribution coefficient saturation, sacral and tourist region.

Рецензент: проф. Брич В.Я.

Надійшла 31.03.2016р.